

BULÁNYI GYÖRGY

## AKIK CSODÁLJÁK PÁLT (RÉSZLET A „MERRE NE MENJEK” C. KÖNYVBŐL)

Szökött rabszolgája gazdájának írja Pál utolsó hitelesen pálinak tekintett levelét: *Pál, Krisztus Jézus foglya és Timóteus testvér Filemonnak, kedves munkatársunknak* (1). Egyetlen fejezetből áll a levél. A rabszolga társadalom rendjéhez igazodva akar rabszolgatartót és rabszolgát Jézusban testvérré tenni. Lehetetlen vállalkozás? Jézusé is lehetetlen volt, amikor megpróbálta a gazdag ifjút a maga követésére bírni. Jézusnak nem sikerült. Pál is megpróbálta. Levele alapján nem eldönthető, hogy sikerült-e neki. De Pál is szerette a rabszolgatartó Filemont, mint Jézus is a gazdag ifjút. Beállt-e Pál tanítványának, nem tudjuk meg a levélből. A Jézustól megérintett emberek mindig lehetetlen dolgokra vállalkoznak, mert úgy gondolják, hogy Istennél semmi sem lehetetlen (Mt 19,26). Nála nem. De a slusszkulcs, amíg meg nem halunk, a mi kezünkbe van, s mi döntjük el, hogy *Merre menjünk?*

Hosszú a soruk. Végig kísérték életemet. Most csak kettőt említek meg belőlük: a hatvan éve megjelent Holzner-művet s a négy éve kiadott Murphys, illetve művét. Murphy könyvének van egy utolsó, 12. fejezete is, melynek címe: Az utolsó évek. Ennek meg alfejezetei: *Missziói út Hispániába – Visszatérés Illíriába – Újra Macedóniában és Kis-Ázsiában – Problémák Efezusban – A végzetes római út – Újra római börtönben – A halálos ítélet*. Ez utolsó alfejezetnek van írásos igazolása is, a többinek bajosan – történhetett úgy is, mint Murphy megírja meg másképpen is. Nem egykorú riport Pál haláláról, nem is került be az Újszövetségbe, mint Jézus, István és Jakab halála. Közel három századdal Pál halála után jegyezte le Eusebius: ...fel van jegyezve, hogy Pált Néró uralma alatt Rómában lefejezték (*Egyháztörténet* 2,25). Hol találta a feljegyzést Eusebius, nem árulja el. Azt viszont tudjuk, hogy Nérót 68 júniusában ítélte halálra a szenátus. Tehát Pál ezelőtt halt meg. Murphy szerint 67-ben. Lehetséges tehát a dátuma. E 12. fejezetet követi még egy Epilógus is. Könyvének e hatoldalas záró írása már dokumentált az apokrif s egyéb óegyházi irodalomból. E hat oldalon a dogmatörténet területére is eljut. Az alábbiakban idézem a könyvét befejező négy oldalt (342-345).

Az újszövetségi kánonba felvett tizenhárom páli levelet bizonyosan ismerték és hitelesnek fogadták el a második században. A tudósok kimutatták, hogy hatással voltak az Újszövetség több más könyvére is. Így a jánosi iratokra, a Zsidóknak írt levélre, Péter első és második levelére (ez utóbbiban a következőket olvashatjuk; „vannak bennük – Pál leveleiben – nehezen érthető dolgok, ezeket a tanulatlan és állhatatlan emberek kicsavarják a saját vesztükre, akárcsak a többi Írást

is” 3,16), Jakab levelére és Júdás levelére. Más korai keresztény szerzők sem vonhatták ki magukat Pál hatása alól, így például Hermasz, Barnabás, Kelemen, Ignác, Polikárp és a *Didakhé* szerzője.

Senki másra nem tettek azonban olyan nagy hatást ezek a levelek, mint Markionra, aki a második századi egyház egyik vezető egyénisége volt. Markion Pált tartotta az egyetlen igazi apostolnak. Pál antinomizmusát mint a kereszténység zsidó gyökereinek radikális elutasítását értelmezte. Ebből az elvből kiindulva hiteles és hiteltelen összetevőkre osztotta fel az Újszövetséget. Arra használta fel Pált, hogy a saját teológiai koncepcióját igazolja vele.

Pált bizonyára hasonlóképpen megdöbbenette volna az is, ahogy a valentiniánus gnosztikusok értelmezték a leveleit. Ez az irányzat Pálnak a nagy „titokra” való homályos utalásait használta ki és alkalmazta saját céljaira. Pál utalásait arra vonatkozólag, hogy a „test” s a „lélek” az emberi személyiség két különböző alkotó eleme, a gnosztikusok radikális dualizmussá fejlesztették tovább. Meg voltak győződve róla, hogy olyan „tudás” (gnózis) birtokában vannak, amely megszabadította lelküket az anyag béklyóitól, és ennek a megvilágosodottságnak köszönhetően immár eljutottak a fény birodalmába. Egy idő után az egyház elvetette mind Markiont, mind a gnoszticizmust. Így érthető lett volna, ha mint ezen tévtanítások állítólagos forrásától, Pál leveleitől is elhatárolja magát, és kimondja, hogy nem az igaz Evangéliumot képviselik. Ha ehhez hozzászámítjuk a zsidó-keresztény irányzat harsány Pál-ellenes polémiáját, nem magától értetődő, hogy a páli levelek helyet kaptak az újszövetségi kánonban.

Kétségtelen, Pál levelei a második század végére már annyira olvasottak voltak, hogy nem lett volna könnyű kivonni őket a forgalomból. Ráadásul népszerűségük felkeltette a szerző iránti érdeklődést is. A levelekben szereplő utalások és az Apostolok Cselekedeteinek történetei egy jól megírt, a drámai fordulatokat kiszínező Pál-életrajzot is időszerűvé tettek. Ennek az igénynek tett eleget egy élénk fantáziájú és a történelmi forrásokat mellőző szerző a második század közepén. A *Pál cselekedetei*, amely eredetileg magában foglalta a *Pál és Thekla cselekedetei-t* és a *Pál mártirhalálát* is, épületes és szórakoztató történet egyszerre. Azonkívül, hogy leírást ad Pál külsejéről (3:1), amely vállalkozása egyedülálló, megvan benne egy kalandos történet minden kelléke: izgalmas utazás, reménytelen szerelem, csodálatos megmenekülés minden veszélyes helyzetből (például a vadállatok elé vetett Pált egy oroszlán menti meg, amelyet/akit előzőleg megkeresztelt). Nem meglepő, hogy a *Pál cselekedetei-t* az egész antik világban olvasták. Olyan távoli vidékeken, mint Szíria és Észak-Afrika, kánoni tekintélye volt. Az érdekesítő történet mindazonáltal olyan teológiai álláspontot propagál, amelyet Pál nem vállalt volna. A csodatévő apostol heroikus alakja arra

szolgált, hogy a minden ember számára megélhető életről és annak értékeiről való lemondást népszerűsítse. Az az igazi keresztény, sugallja a szerző, aki egész életében megőrzi szüzességét. Pál alakjának jelentőségét még inkább kiemelte Ireneusz (kb. 130 – kb. 200), az apostolok utáni kor első nagy keresztény teológusa, a legkorábbi és legerősebb híd a keleti és a nyugati egyház között. Kis-Azsiában, Szmírnában született, ahol Polükarposz volt a mestere, majd Rómában tanult, és mint Lyon püspöke fejezte be életét. *Az eretnokség ellen, avagy a hamis gnózis cáfolata* című nagy művében szembeszáll egyrészt az olyanokkal, mint Markion, akik eltúlozva Pál jelentőségét, azt állítják, hogy „egyedül Pál ismerte az igazságot” (3. 13. 1), másrészt azokkal, „akik nem ismerik el Pált apostolnak” (3. 13. 1). Az a tisztelet, amellyel Ireneusz Pálnak adózott, és amit másoktól is elvárt, műve alapelveiben is megfogalmazódik. A hitigazság próbája minden egyház számára az, „hogy megegyezik-e az apostoli hagyománnyal, amelyet a két legnagyobb apostol, Péter és Pál által Rómában alapított és megszervezett egyház őriz” (3. 3. 2). Nem meglepő tehát, hogy Ireneusz több mint 400 alkalommal idézi Pált vagy hivatkozik rá. Minden páli levélből idéz, kivéve a Filemonnak írt levelet. Egyet azonban nem tesz meg Ireneusz: nem teszi magáévá Pál teológiáját. Művét alapos vizsgálódásnak alávetve kiderül, hogy a páli leveleket csupán hivatkozási alapok tárházának tekinti. Ez lett Pál sorsa a későbbi évszázadokban is. A nagy teológiai viták résztvevői rendkívül szelektív módon használták fel az apostol leveleit. Míg Szent Ágoston túlhangsúlyozta azt, amit Pál a meg nem váltott emberiségről mond, a reformátorok a szeretettől áthatott kontextusból a hit fontosságának hangsúlyozását ragadták ki. Pál elemzése arról a világról, amelyben élt és működött, érvényes a mi társadalmunkra is. Pontos helyzetfelismerő készségének és éleslátásának arra kell indítania bennünket, hogy komolyan vegyük az általa javasolt megoldásokat, amelyek segítségével a kereszténységet a változás hiteles eszközévé kívánta tenni. Az a kereszténység, amelyet Pál hirdetett, nem vallott kudarcot, mivel megvalósítására még csak komoly kísérlet sem történt.

Ez a vége Murphy könyvének. Azért került ide, mert jelen munkámnak lektora s opponense, Bajnok Dániel szerint – aki görög tanár és most írja szakdolgozatát, s majdan talán doktori értekezését arról, hogy mit csinált Pálunk három évig Arábiában – írnom kellene valamit Pál *időskoráról és haláláról is*. Nem tudok, mert nem regényt írtam Pálról. Hiteles leveleit s Lukács írását használtam fel. Most felhasználtam Eusebiuszt is, mert ő is megnevezte magát, ha forrását nem is tudta megjelölni (*fel van jegyezve...*). Levelei élén Pál megnevezte önmagát, s Lukács is a maga szerény módján tudtukra adja, hogy kísérő társa volt

Pálnak, de Eusébiusz nem mondja meg, hogy hol van feljegyezve az, amit Pálról hírül ad nekünk.

Magam nem tudtam használni Murphy könyvét sem, bár nagyon olvasmányos útleírás. Más a műfaja, mint az én könyvemnek. Mert nem arról szól a könyv, amiről az enyém. Pál tanításáról írtam könyvemet. Az én könyvem arról beszél, hogy tökéletes diadalt aratott az, amit a Szent Pállá lett tarzusi Saul tanított – a názareti Jézus tanítása ellenében. Könyvet arról, hogy Saul tanítása is meg a Jézust meg nem halló emberiség tanítása és élete is – diadalt aratott Jézuson. A különböző vallások hitletéteménye jeles szerzők művein alapszik. Murphy vallásában *a hitigazság próbája minden egyház számára az, „hogy megegyezik-e az apostoli hagyománnyal, amelyet a két legnagyobb apostol, Péter és Pál által Rómában alapított és megszervezett egyház őriz”*.

Alapítás és egyházat szervezés – tények. A hitigazság pedig – tanítás, tanítási tartalom. Jézus tanítását tartalmazzák az evangéliumok, Pál tanítását pedig tartalmazzák hiteles levelei. Könyvünk azt állítja, hogy Jézus valami egészen mást tanított, mint Pál. Valószínű, hogy Péter tanítása legalább hajazott Jézuséra. Sajnos, Pétertől nem maradt fenn hiteles írás... Az egyház pedig őrzi Jézus tanítását és Pál tanítását is. Amikor az egyház majd tudomásul veszi, hogy két különböző tanítást őriz, akkor dönthet, hogy kinek a tanítását őrizi a következőkben. Őrizi Jézusét? Őrizi Pálét? Őrizi tovább azt az ellentmondást, amelyet közel két évezreden keresztül őrzött? Jézus csak annak az egyháznak ígérte meg, hogy a pokol kapui sem vesznek erőt rajta, amely egyház őrzi azt, amint Péterre rábízott. Azokat a hittartalmakat őrzi, amelyeket Jézus tanított. Amiket Pál tanított, azokra nem gondolhatott, mert amikor Péternek mondta ezeket a szavakat, Pál még szötte Tarzusban a sátorponyvát, s lelkében csak az lehetett, amit Gamálieltől tanult. Péter viszont ezt hallotta: *Boldog vagy, Simon, Jónás fia, mert nem a test és vér nyilatkoztatta ki ezt neked, hanem az én mennyei Atyám. Én is mondom neked: Péter vagy, erre a sziklára építem egyházamat, s az alvilág kapui sem vesznek rajta erőt* (Mt 16, 17-18). Magam a római katolikus egyházon belül egy olyan kisközösségi hálózaton belül élek és reménykedem, amelyben örömmel olvassuk a II. Vatikáni Zsinat egyik dokumentumában: *Köztudomású, hogy az összes szent iratok közül is méltán kimagaslanak az evangéliumok, mert elsősorban ezek tanúskodnak a megtestesült Igének, a mi Üdvözítőnknek életéről és tanításáról* (Dei Verbum 18). Pál csak gondolta magáról, hogy ő írta meg Jézus evangéliumát. Az Újszövetség két Péter-levele is már Pál hatásait tükrözi, de valószínű, hogy Péter látta el információkkal Márkot, aki gyorsan elmenekült Pál elől, viszont Péter információi nyomán megírta elsejét a négy evangéliumnak, mely elkészül a Péter és Pál halálát követő esztendőben, Néro halála után, hogy

*tanúskodják a megtestesült Igének, a mi Üdvözítőnknek életéről és tanításáról (u.o.).*

Könyvem sikoly. Sikoly a Dei Verbum fent idézett mondataért is. Sikoly arról, hogy *Merre ne menjünk*. Sikoly, mert *Krisztus szegényen és üldözötten vitte végbe a megváltás művét; az egyházat is ugyan erre az útra szólítja hivatása...* (Lumen gentium 8). Sikoly, mert *az isteni törvény rendelkezéseit lelkiismeretében fogja fel és ismeri el az ember; köteles is lelkiismeretét minden tevékenységében hűen követni, hogy eljusson céljához, Istenhez. De nem is szabad őt akadályozni abban, hogy lelkiismerete szerint cselekedjék, különösen vallási téren nem* (Dignitatis Humanae 3). Sikoly, mert mérhetetlenül gazdagok vagyunk, minél felsőbb szinten képviseljük az egyházat. Sikoly, mert amíg módunk van rá, üldözzük a másképpen gondolkodókat, ahogyan Kaifás is Jézust; Jézus pedig szegény volt, és nem üldözött senkit. Ismerjük az emberi történelmet, s azon belül a keresztény egyházak történetét és az én római katolikus egyházam történetét is, s abban Torquenada szerepét (*Menj vissza! Amit akartál nem lehetséges. Ami lehetséges, azt csinálja az egyház* – Dosztjevszkij, *Karamazov testvérek* c. regényét szabadon, de tartalmilag hűen idézve) is, amely folytatódik mind a mai napig, amikor is az embergyilkolási esküt megtagadó testvéreinket elítélő bírónő joggal mondhatja nekik: *Magukat saját püspökeik is elítéli*. Könyvem sikoly, mert Gromon András testvéremet is kiközösíti egyházam, pedig ha van ember, aki lelkiismerete szerint tanít és cselekszik, ő is bizonyára olyan.

S mindez a Damaszkusi úton kezdődik. S folytatódik máig. *Saul, miért üldözl engem?* – ma is kérdezhetné Jézus, de nem teszi. Nem, mert Saul időközben vértanúhalált halt hitéért – a lelkiismeretéért, az ő Jézus Krisztusáért. S Isten csak azt kívánja, hogy annak engedelmeskedjünk. S nem is hányja szemünkre ezt. Nem, mert abban adta a kinyilatkoztatást. Elsősorban arra kell figyelniük. Másodsorban pedig azokra a testvéreinkre, akik azt mondják, amit a lelkiismeretükben hallanak. S a lelkiismeretünket meg nem hordhatjuk senki másnak a zsebében. A mi zsebünkben van annak a helye. Hogy mit mondott erről vagy arról akárki, ne érdekeljen téged meg engem sem. Csak az, amit te hallasz ott, belül. Ha nem érdekel, hogy mit mond akárki is arra, amit e könyvben olvasol, akkor talán valamit használ majd neked. Ha más is fontos, mint a te lelkiismereted, akkor félek, hogy lecsapod köny-

vem két lap után.



FARAGÓ FERENC

## GNOSZTIKUS VOLT-E PÁL?

Gyurka bácsi értékes és érdekes munkát tett olvasótáborra asztalára a 2008. esztendő nyarán. A cím is már sokat sejtető: „Merre ne menjek?” Dejà vu élménye is lehetne az embernek; én már ezt hallottam valahol, ha egy kicsit másképpen is: „Merre menjek?”

Kétségtelenül, Pál szerepe az úgynevezett kereszténység kialakulásában és további fejlődésében igen jelentős. Ám a „jelentős” kifejezés nem minden esetben jelenti a pozitív tartományt, sokszor bizony jelentősége egyenest károsnak mondható. Pál vezet felre legelőször a jézusi gondolatot, majd Konstantin „igazít” még egy nagyot rajta, s lám már is harcra kész a történelmi kereszténység, amelynek már semmi köze Jézushoz, semmi köze az Evangéliumhoz. És ami még bántóbb a dologban: folyton rájuk hivatkozunk.

Tehát az első geller Páltól ered és a Szerző elemi erővel rá is érez, hogy mindig a korai szakaszban elkövetett hibák tudják végzetesen determinálni a későbbi fejlődést. Inkvizíció, máglyán égetés, kereszt-hadjárat, eretnek gyűlölet, stb., már „csak” egyenes következményei az elrontott jónak. Jellemző még, hogy a kereszténység útját térítik el a legkorábban és a legmarkánsabban, s míg más vallásoknál az eltérítés hatására mind a két vagy több út önállóan vezet tovább; (lásd buddhizmus: hinajána - mahajána), addig esetünkben csak a pálizmus lendül tovább és néhány évszázad, és a jézusi tartalmak már felismerhetetlenné válnak. Persze az is nagyon torz tovább haladás lett volna, ha a „pálizmussal” egyidőben egy „jézusizmus” is kezdetét vette volna.

Meggyőződésem, hogy a Szerző - több mint húszéves Pállal való foglalkozás során alaposan meg is ismeri minden sajátosságát, gondolatvilágának anomáliáit, törekvéseinek kényszerpályán való mozgásait, azt a teológiai becsvágyat, ami Jézus ellenében, Jézus fedőneve alatt vezérli őt. Úgy vélem, hogy Saul - Pál komoly pszichiátriai problémákkal küszködő alkat, ki ilyen jellegű problémáit teológiai vehemenciával igyekszik felülmenni. Pál személyiségének elemzése igazi valláspszichológiai csemege. Minden ember életében lehet páf fordulás, sőt páf fordulások sorozata, de ilyen intenzitású, ilyen hirtelenségű és ilyen gyökeres változás csak keveseknek „adatik” meg. Ekkora változást egészséges lelkület el sem bír, olyan ez mintha egy láb ficamnál úgy tennék helyére a sérült végtagunkat, hogy még a balt is megcserélnék a jobbal, vagy megfordítva. A lelki folyamatok mozgása a legtehetőlenebb és a legnehezebben tűri a változást. Az Evangélium ismer azért jelentős karakterváltozásokat - mint például a tékozló fiút - de láthatjuk, hogy azért meg lehetőségen hosszú időre volt szükség ahhoz, hogy a fiú visszatérhessen az apai házhoz.